

AKSARAY'IN İLK VALİSİ ABDULLAH SABRİ KARTER

DR. MUSTAFA FIRAT GÜL

Abdullah Sabri Bey, Bursa'da 13 Temmuz 1867 tarihinde Abdal Mehmet Mahallesi'nde pazartesi günü doğmuştur. Babası Rüştîye İdadi Mektepleri Arapça ve Farsça hocası Hacı Ali Efendi olup, annesi Zeliha Hanım'dır.

İstanbul Aziz Efendi Sıbyan Mektebi'nde başlayan okul hayatı, Mahmûdiye İbtidâî Mektebi ve Rüşdiyesi ile devam etmiştir. Mülkiye'nin idadi kısmında liseyi tamamladıktan sonra yine Mülkiye'nin yüksek öğrenim bölümünden karîbu'l-â'lâ (iyiye yakın)

derece ile 30 Ekim 1889 tarihinde mezun olmuştur. Aynı yıl Feride Hanım'la evlenmiştir.

Mezuniyetten sonra Biga (1891), Bolu (1892) ve Gelibolu idadilerinde Mülki İdarelerde çalışabilmek için gerekli olan 25 yaş haddini doldurmak üzere öğretmenliklerde bulunmuştur. Nizami yaş haddini doldurduğundan 28 Eylül 1893 tarihinde Sivas Vilayeti Maiyet Memurluğuna gönderilmiştir. Bu görevi sırasında Sivas İdadisi Müdür Vekilliği yanında malumat-ı fenniye (fen bilgisi), ahlâk, edebiyat, kavânin (idari kanunlar) öğretmenliklerinde de hizmet vermiştir. Ayrıca, 18 Ağustos 1894-25 Eylül 1894 tarihleri arasında Hamidiye ve 2 Ekim 1894-20 Şubat 1895 tarihlerinde de Darende kazaları Kaymakam Vekilliklerini üstlenmiştir. Tüm bu görevlerine ek olarak 28 Ağustos 1895-30 Mayıs 1896 tarihleri arasında Sivas Vilâyet Gazetesi Baş Yazarlığını yürütmüştür.

Kaymakamlık stajını tamamlayan Abdullah Sabri Bey 10 Kasım 1896'da Alucra [Giresun], 11 Haziran 1897'de Tonus [Altınyayla, Sivas], 18 Ocak 1900'de Nif [Kemalpaşa, İzmir], kaymakamlıklarına atandı. Daha sonraları sırasıyla; 13 Mart 1900 de Kemalpaşa (İzmir), 14 Temmuz 1902

Aksaray'da görev yaptığı yıllarda (1920-24) Abdullah

Sabri Bey

Meclis-i Mebusan'da Bursa'yı temsil ettiği günlerdeki kartı

de Yakova [Kosova], 21 Nisan 1903'te Köprülü [Veles, Makedonya] Kazası kaymakamlığına nakledilmiştir. 7 Nisan 1906

Adalar (İstanbul) kaza kaymakamlığını ifa ettiği sırada terfi ederek 14 Temmuz 1908 tarihinde

Elbasan Sancağı Mutasarrıflığına getirilmiştir. Bu görevi devam ederken II. Meşrutiyet sonrasında yapılan seçimlerde mebus seçilerek Meclis-i

Mebusan'da 5 Kasım 1908'den itibaren Bursa'yı temsil etmiştir. İkinci devrede görev yapan Abdullah Sabri Bey, mecliste aktif bir mebus portresi çizmiştir. Meclis-i Mebusan'da

bütçe meselesi hararetli bir şekilde konuşulmaya devam ederken, Abdullah Sabri Bey, "Rumeli'ye olduğu gibi, 200 bin lira da Anadolu'ya veriniz" diyerek Anadolu'nun hakkını savunmuştur. Haksızlığa tahammülü olmayan Abdullah Sabri Bey, memurlara yapılan haksızlık karşısında mecliste etkili bir konuşma yapmıştır.

Balkan Harbi nedeniyle Meclis-i Mebusan'ın 6 Nisan 1913 tarihinde kapatılması üzerine yeniden Mülki İdare'ye dönerek Kırşehir Sancağı Mutasarrıflığında göreve başlamıştır (9 Mart 1913). Bu görevini sürdürürken "Yirmi Beş Yılıni Dolduran Mutasarrıfların Tekaüdlükleri'nin İcrası Hakkında Kanun" gereğince 14 Haziran 1915

tarihinde re'sen emekli edilmiştir. Ancak, kendisi Şûrâ-yı Devlet'te açtığı mahkemeyi kazanarak memuriyete geri dönmüştür. Eskişehir Sancağı Ermeni Mallarını Tasfiye Komisyonu Başkanlığı'na getirilmiştir.

Eskişehir'de görev yaptığı yıllarda ayrıca ticaretle de ilgilenmiştir. “Teşebbüsat-ı Ziraiyye Osmanlı Anonim Şirketi” ve “Eskişehir Milli Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi” isimli iki ayrı şirketin kurucuları arasında yer almıştır.

Aksaray Yılları: Anadolu Selçuklu Devleti'nin önemli şehirlerden olan Aksaray şehri Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altındaki yıllarında zamanla önemini kaybetmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar sancak olan şehir sonrasında Niğde Sancağına kaza olarak bağlanmıştır. Aksaray'ın bu idarî durumu 1920'ye kadar devam etmiştir. Millî Mücadele'nin başlaması üzerine TBMM tarafından kurulan Ankara Hükûmeti (Büyük Millet Meclisi Hükûmeti) Aksaray'ı 23 Ekim 1920 tarihinde kazadan livaya tahvil etmiştir. Aksaray Livası, merkez ve Şereflikoçhisar ve Arapsun'dan [Gülşehir/ Nevşehir] teşkil edilmiştir.

Abdullah Sabri Bey, Aksaray Livasının ilk mutasarrıfı olarak 15 Kasım 1920'de görevine başlamıştır. Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır. Mondros Mütarekesinin bazı maddelerine dayanarak Anadolu'yu işgale başlayan Avrupalı devletlere karşı direniş başlamıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk

önderliğinde başlayan Millî Mücadele'de Aksaray da her şeyiyle yer almıştır. Ankara'da, 1919'da kurulmuş olan Azm-i Millî Cemiyeti'nin bir şubesi de Aksaray'da teşkilatlanmıştır.

Aksaray Azm-i Millî Cemiyeti'nin lideri Aksaray Mutasarrıfı Abdullah Sabri Bey'dir. (Cemiyetin diğer üyeleri ise Hakkı Paşa, Belediye Başkanı Kâtip-zâde Hacı Ahmet Efendi, öğretmen Hasan (Atay) Bey, Müftü Kadı-zâde İbrahim Hilmi, esnaftan Perek-zâde Mustafa Efendi ve Musa Kâzım Efendi'dir). İstiklal Harbinin devam ettiği günlerde Aksaray'da 500 kişilik bir gönüllü tabur kurulmuştur. Yunan orduları başta olmak üzere yedi düvelle çarpışan Türk Milleti haklı ve onurlu bir zafer kazanmıştır. Mutasarrıf Abdullah Sabri Bey'in maaşına 1 Ekim 1923'te zam yapılmasından kısa süre sonra Aksaray Livası 9 Ekim 1923'te vilayete tahvil edilmiştir.

Bu gelişme üzerine Abdullah Sabri Bey şehrin ilk valisi olmuştur. Abdullah Sabri Bey mutasarrıflığı ve valiliği döneminde Aksaray'da önemli işler yapmıştır. Aksaray'ın tarihî şahsiyetlerini ve eserlerini araştırarak ulaştığı bilgileri üç ayrı defterde toplamıştır. Bu notlar “Aksaray Dağarcığı” olarak bilinmektedir. Aksaray'ın merkezi ve mülhakatının da mamur olması için gayretler göstermiştir. Aksaray'ın kazalarından olan Arapsun'da,

Kızılırmak üzerine on sekiz gözlü ve 147,5 metre uzunluğunda köprü, Aksaray merkezde mimarî yönden sağlam ve estetik Aksaray

İdadisi (günümüzde Aksaray Lisesi olarak bilinen yapı) 1921-1923 arasında yapılmıştır. 1958'e kadar Orta Mektep olarak eğitim veren binanın cephesinin birinde "Vali Abdullah Sabri" kitabesi bulunmaktadır.

Aksaray Millet Kütüphanesi'nin istimlak işiyle, Aksaray Hapishanesinin projesi yine Abdullah Sabri Bey döneminde halledilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde Aksaray'da görevi son bulmuş; görevini Vali Yusuf Ziya Bey'e (Günar) devretmiştir.

Abdullah Sabri Karter, 3 Mart 1924 tarihi itibarıyla Edirne Valiliği'ne atanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yapılanma yılları olan bu tarihlerde en önemli çalışmalar Mülki ve Mahalli İdareler'in yeni yasalarla desteklenerek halka benimsenmesi idi. Yıllarını Mülki İdare'de geçiren Abdullah Sabri Bey önceliğini millî eğitim konusuna ayırmıştır. O'nun döneminde Türkiye genelinde yeni kurulan "Maarif Eminliği" ile koordineli bir çalışma yürütülmüştür. Edirne okullarında pek çok yeniliklere imza atılmıştır. Özellikle Sanayi Mektebi (Sanat Okulu) çalışmalarında yeni atılımlar yapılmıştır.

Edirne Müzesi, Atatürk'ün emri ile 1925 yılında Selimiye Cami avlusunda Darulkurra'da kurulmuştur. Ayrıca, elektrik işleri onun döneminde İtalyan Morelli Şirketi kanalı ile Edirne'de hizmete girmiştir.

Edirne Valiliği'ndeki görevi tamamlanınca 19 Temmuz 1926 yılında Mersin Valiliği'ne terfi ederek atanmıştır. Devlet Şûrası'nın Ankara'da Şubat 1927 tarihinden

sonra yeniden oluşturulması üzerine aynı tarih itibarıyla Tanzimat Dairesi Üyeliği'ne seçilmiştir. Bu görevinde iken 2. defa yaş haddinden Ekim 1932'de emekli olmuştur. İstanbul'a yerleşen Abdullah Sabri Karter 17 Aralık 1939 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı, Büyükkada Aile Kabristanlığı'na defnedilmiştir. Abdullah Sabri Karter'in eşi Feride Karter ise 22 Ocak 1961'de vefat etmiştir.

Abdullah Sabri Karter, okumayı, araştırmayı ve haliyle kitapları çok seven bir münevverdir. O'nu tanıyanlar, devletin malına sahip çıktığını, yokluğu dert etmediğini, yeri geldiğinde makamındaki soğuk odayı bile dert etmeden palto ile çalıştığını belirtmektedir. Karter'in ardından çok samimi, milliyetperver ve Türkçü, dürüst, temiz ve çok mazbut karakterli bir Türk evladı olduğunu yazarlar olmuştur.

Kendisine ait olan 1182 kitabı (ki bu kitaplar arasında yazma eserler de bulunmaktadır) Bursa Halk Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. Kitapsever Karter, kitapları bağışlarken biraz da karamsarlıkla hal tercemesini yazmıştır. 9 Şubat 1920 tarihli bu tercemede hem karamsarlığının nedeni hem de tevazuya şahit olunmaktadır.

"Benim gibi mahkûm-ı nısyân olan bir şahsın, benden sonra terceme-i halini yazacak bir kimse bulunmayacağını bildiğimden dolayı, kendi göbeğini kendi kesen oğlan gibi, kendi terceme-i halimi yazmaya mecburiyet gördüm. Mekteb-i Mülkiye'den çıktıktan sonra muhtelif vazifelerim esnasında, yanımda kimse

bulunmadığı zamanlar, en büyük eğlencem kendi kendime düşünmek ve yazmaktır.

Fakat yazdığım nazımların hiç birisinde şiir kokusu hissetmediğim cihetle ehemmiyet vermedim. Bunun için hiçbirini toplamadım. Şu meş'um mütarekeden sonra necip soyumun (Türk Milleti'nin) duçar olduğu hakaret beni de son derece dil-hun ettiğinden Eskişehir'de intişar eden gazetelerle neşriyatta bulunmağı bir vazife-i vataniye addettim; neşrolunan bu manzumelerden, iki cüz "İmdad", bir cüz "Çiftçim diyor ki" doğdu. İyi ve kötü ne yazmış isem muhterem ve faziletkâr pederime medyunum".

Eserleri: Fransızca ve Arapça bilen Abdullah Sabri Bey araştırmaya ve yazmaya meraklı birisidir. Yazdıklarının bazıları sağlığında basılmışken bazıları notlar halinde kalmıştır. Bir de arşiv belgelerinde *Suhan-Sencan-i Osmanî* isimli bir risaleden bahsedilmesine rağmen bu esere tesadüf edilememiştir. Abdullah Sabri Karter'in basılmış kitapları şunlardır: *Manzum Osmanlı Tarihi, İmdad, Çiftçim Diyor ki*. "Aksaray Dağarcığı" olarak bilinen notları ise yakın zamanda günümüz Türkçesine aktararak okurlarla buluşmuştur. Karter'in sağlığında basılmış olan eserleri ile Aksaray Dağarcığı hakkında bilgi vermenin isabetli olacağı düşünülmektedir.

Açar: Bu eser 22 ciltten oluşan defterlerdir. Abdullah Sabri Bey, Kaşgarlı Mahmud'un meşhur sözlüğünün (Divanü Lügai't-Türk) bulunması sonrasında birçok araştırmacı gibi eseri tanımak ve tanıtmak için

gayret etmiştir. Mezkûr sözlükte geçen Türkçe kelimeleri içeren ve adına "Açar" dediği anahtar eseri hazırlayıp Bursa Orhangazi İl Halk Kütüphanesi'ne bağışlamıştır. "Açar" isimli bu eser yayınlanmamıştır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren pek çok benzer çalışmanın neşredilmesinden kaynaklı olarak araştırmacıların "Açar" isimli bu eser üzerine çalışmadığı düşünülmektedir.

Manzum Osmanlı Tarihi: Bu eser iki (2) kısımdan oluşmaktadır Birinci kısım 120, ikinci kısım ise 112 sayfadan müteşekkildir. İki kısmın künyesinde de "Maarif Nezaret-i Celilesi ruhsatıyla" ibaresi vardır. Eserlerde, manzum olarak Osmanlı Tarihi'nden kesitler anlatılmaktadır. Bu eser 2014 yılında Mustafa Fırat Gül tarafından yeni harflere aktararak, metin öncesinde literatüre dair bilgilerle yayımlanmıştır. Ayrıca günümüz okurunun daha rahat anlayabilmesi için her sayfanın altında metindeki eski kelimelerin anlamları açıklanmıştır.

İmdâd: Bu eser iki (2) kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım 15, ikinci kısım ise 16 sayfadan müteşekkildir. Abdullah Sabri Bey, birinci kısmın ilk sayfasında mukaddime başlığı altında İmdad isimli eserini babasının ruhuna ithaf ettiğini yazar. Bu eser 2013 yılında Mustafa Fırat Gül tarafından yeni harflere aktarılmıştır.

Çiftçim Diyor ki: Bu eser on beş (15) sayfadan müteşekkildir. Çiftçim diyor ki, başlığı altında manzum olarak, çiftçinin yoklukla mücadelesi anlatılmaktadır. Abdullah

Sabri Bey, tespit ettiği yanlışları şiirin gücüyle çarpıcı bir biçimde dile getirmektedir. Dönemin şartları gereği hem çiftçinin yaşadığı zorlukların yanında baş etmek zorunda kaldığı hastalıklar da anlatılmıştır. Bu eser 2011 yılında Mustafa Fırat Gül tarafından yeni harflere aktarılmıştır.

Aksaray Dağarcığı: Münevver ve müdekkik bir kişiliği olan Abdullah Sabri Bey, mutasarrıflık ve valilik yaptığı yıllarda (1920-1924) Aksaray şehrinin geçmişine, tarihî eserlerine ilgi duyarak notlar tutmuştur. İbrahim Hakkı Konyalı'nın 3 ciltlik "Abideleri ve Kitabeleriyle Niğde-Aksaray Tarihi" isimli kitabında eserden (Abdullah Sabri Bey'in notları) bahsedilirken üç ayrı defter olduğu söylenmediğinden yıllarca araştırmacılar tek bir defter aramıştır. Kütüphanelerde, arşivlerde tespit edilemeyen bu defter Üsküdar'ın Selimiye semtindeki *İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi ve Arşivi*'nde de bulunamayınca özel arşivlerde ve koleksiyonlarda aranmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında birçok bakımdan faal olan, sonraki yıllarda belediye başkanlığı ve milletvekilliği de yapan hukukçu ve siyasetçi Bayram Ali Gürün'ün kitapları arasında Mustafa Fırat Gül tarafından tespit edildiğinde notların tek bir defter olmadığı öğrenilmiştir. Abdullah Sabri Karter'in 1939'da vefat etmesinden sonra vasiyeti gereğince eşi Feride Karter, Aksaray'a gelerek dönemin Aksaray Halkevi Başkanı Bayram Ali Gürün'e defterleri teslim etmiştir.

Üç ayrı defterdeki bu notlar şehrin tarihine dair ilk çalışmalardan olması nedeniyle önemlidir. İlk defter doksan iki (92), ikinci defter seksen altı (86) ve üçüncü defter yüz otuz altı (136) sayfadan müteşekkildir. Abdullah Sabri Bey'in bu defterlerinin hiç birisinde "Aksaray Dağarcığı" ifadesi geçmez. 2014 yılında Mustafa Fırat Gül ve Zekai Erdal tarafından yeni harflere aktarılmıştır. Abdullah Sabri Karter'in hayatıyla ve eserleriyle alakalı çalışmalar devam etmektedir.

Abdullah Sabri Bey'in mezarı İstanbul/Büyükdada'dadır. (fotoğraf: M. Fırat Gül)

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA, BEO, 1433-107467; BOA, BEO, 1886-141419; BOA, BEO, 2063-154708; BOA, BEO, 3357-251759; BOA, BEO, 4530-339737
BOA, DH. SAİD. d, 68/253; BOA, DH. SAİD. d, 80/321
BOA, DH. ŞFR, 484-125
BOA, İ. DUİT, 122-29
BOA, DH. MKT, 1969/81; BOA, DH. MKT, 120/50; BOA, DH. MKT, 312/26; BOA, DH. MKT, 2119/30; 2132/34; BOA, DH. MKT, 2323/23; BOA, DH. MKT, 527/71; BOA, DH. MKT, 555/50; BOA, DH. MKT, 1285/13
BOA, İ. DH, 1341/21; BOA, İ. DH 1347/14; BOA, İ. DH 1467/42; BOA, İ. DH 1498/15
BOA, MF. MKT, 129/29; BOA, MF. MKT, 129/107; BOA, MF. MKT, 154/48, BOA, MF. MKT 162/33; BOA, MF. MKT, 166/22
BOA, ŞD, 1263-40
Mustafa Fırat GÜL Özel Arşivi

Telif Eserler

Bayarslan, A. (2018). “Eskişehir Milli Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi Örneğinde Osmanlı

Millî İktisat Politikaları”. Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi.

Çankaya, Ali (1969). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. C 3, Ankara: Mars Matbaası.

Gül, M.F (2010). “Abdullah Sabri Karter’in Hayatı, Eserleri ve Aksaray Dağarcığı”. *Akdeniz San’at Dergisi* (3/6): 87-102.

Kaçalin, M. S. (1994). *Divânü Lugâti’t-Türk. İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt. 9, ss. 446-449). İstanbul: TDV Yay.

Karter, A. S. (2011). *Çiftçim Diyor ki*. yay. haz. M. Fırat Gül, Aksaray: Yeni Aksaray Gazetesi Yay.

Karter, A. S. (2012). *Feryat ve Çağrı*. yay. haz. M. Fırat Gül, İstanbul: İz Yay.

Karter, A. S. (2014). *Manzum Osmanlı Tarihi*. yay. haz. M. Fırat Gül, Bursa: Bursa B.Ş.B. Kültür Yay. (2. Baskı Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.)

Karter, A. S. (2014). *Aksaray Dağarcığı*. yay. haz. M. Fırat Gül, Zekai Erdal, Aksaray: Yeni Gazetesi Yay. (2. Baskı Aksaray Üniversitesi Yay.)

Konyalı, İ. H. (1974), *Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde-Aksaray Tarihi*. İstanbul: Fatih Yayınevi.